

FEDELES TAMÁS

A MAGYAR MEDIEVISZTIKA EGY KEVÉSSÉ ISMERT FORRÁSA

A Libri formatarum és bejegyzései*

A középkori egyházi társadalom¹ vizsgálata során egyáltalán nem elhanyagolható szempont, hogy annak egyes tagjai az egyházi rend szentségének fokozatai közül melyik grádust, mikor (ha egyáltalán) és hol vették fel. Mindez magától értetődő, hiszen a papság alapfeladatát a hívek lelki gondozása, vagyis a szentségek kiszolgáltatása, a szentmise bemutatása képezte. Tulajdonképpen a bölcsőtől egészen a sírig végigkísértek őket földi pályájukon, sőt a késő középkorban egyre gyarapodó kegyes alapítványok révén a donátorok és családtagjaik halálát követően is imádkoztak és miséket celebráltak az elhunytak üdvösségéért.² A presbiteri ordó felvétele tehát ezek alapján (elméletileg) a szekuláris klérus tagjaival szemben támasztott alapkövetelménnyé kezdett válni. Mindez azonban egy hosszú folyamat eredményeként csak a Trentó Zsinatot (1545–1563) követően lett általánossá.³ Jól szemlélteti a késő középkori helyzetet Sztamári György esztergomi érsek (1522–1524) példája, aki több kortársához hasonlóan évekig nem vette fel az egyházi rend szentségének magasabb fokozatait, noha számos egyházi javadalmat viselt. Több kisebb beneficiumot követően a veszprémi (1499–1501), majd pedig a váradi egyhámegyék élére került (1501–1505), ám ekkor is még csak a kisebb rendek birtokában volt (*in minoribus ordinibus dumtaxat constitutus*). Több folyamodványt is benyújtott annak érdekében, hogy áldozópappá szentelését bizonyos ideig elhalaszthassa.⁴ Végül 1505. szeptember 4-én kelt brevéjében II. Gyula (1503–1512) engedélyezte számára a magasabb egyházi rendek felvételét és az általa választott főpapok általi püs-

* Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4 Bolyai+ kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja, valamint az MTA TKI támogatásával készült. A szerző a PTE BTK Történettudományi Intézet egyetemi docense, valamint az MTA–PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

1 Erre összefoglalóan lásd *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 2007. E kötet egyes részeinek elavultságára, kritikájára legújabbán lásd *C. Tóth Norbert*: A „Mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz? In: Egyházi társadalom a magyar királyságban a 16. században. Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII.) Pécs, 2017. 11–34.

2 Erre lásd *Pásztor Lajos*: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Bp., 2000 (reprint), 66–93.; *Angenendt, Arnold*: Offertorium. Das mittelalterliche Meßopfer. (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen Bd. 101.) Münster, 2013.; *Fedeles Tamás*: „*Medicina contra peccata mundana*”. Késő középkori főúri misealapítványok. Századok 148 (2014:2) 443–469.

3 A zsinat alapvető feldolgozására lásd *Jedin, Hubert*: Geschichte des Konzils von Trient. Bd. I–IV. Freiburg i. Bg. 1977³. – A papság képzésének megújítására lásd *Gárdonyi Máté*: A papi élet reformja a Trienti Zsinat korában. (Studia Theologica Budapestinensia 27) Bp., 2001.

4 Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I–IV, ed. *Vilmos Fraknoi* – *József Lukácsics*, Budapest 1896–1907 (= MREv), IV. 82. és 2. jegyzet.

pökké konszekrálását.⁵ Szatmári esetében nem ismertek szentelésének körülményei, a magasabb rendekre történő promóciója, majd püspöki ordinációja azonban bizonyosan megtörtént, 1506 őszén – immár pécsi püspökként (1505–1522) – ugyanis szülővárosában, Kassán, a Szent Erzsébet-templomban bemutatta első szentmiséjét.⁶

Joggal merül fel a kérdés: ha a Szatmárihoz hasonló, közismert egyháziak esetében mindössze közvetett adatok tudósítanak szentelésükkel kapcsolatban, akkor az egyházi társadalom középrétegét alkotó kanonokok, a városi és a mezővárosi plébánosok, valamint az alsópapság tagjai, az általában a névtelenség homályában megbújó vidéki plébánosok, káplánok, kápolna- és oltárigazgatók tömege esetében mindez egyáltalán vizsgálható-e? S amennyiben igen, milyen jellegű források foghatók vallatóra a téma kapcsán? Elsőként a hazai provenienciájú kútföket érdemes említenünk, hiszen joggal várható, hogy a magyar klérus egyes tagjaira vonatkozó források a Kárpát-medencei levéltárakban maradtak korunkra. A *Hungaricana* portál⁷ levéltári adatbázisának segítségével végzett „szondázó” vizsgálat eredményeként azonban mindössze 29 klerikus szentelését dokumentáló oklevélre bukkantam.⁸ Minden valószínűség szerint célzott kutatással e számot valamelyest növelni lehetne, azonban az arányok számottevően bizonyosan nem változnának, mivel a 15. század végén óvatos becslések alapján is legkevesebb 12 000 fő tartozhatott a klérushoz, döntően a plébániai papság soraiba.⁹ De vajon mi lehet e jelenség magyarázata?

Az évszázadok során a középkori magyar okleveles anyagot ért kutatás mértéke közismert,¹⁰ s jóllehet mindez a papszentelésekre vonatkozó forrásokat sem kímélte, mégsem célszerű a promóciókról kiállított igazolások elkallódását pusztán a kedvezőtlen körülményeknek tulajdonítani. A szentelési dokumentumok magától értetődő módon személyes jellegű okmányok, s ebből következőleg csak az oklevélnyerők számára voltak fontosak. Éppen ezért halálukat követően értéktelenné váltak, így megőrzésükre sem fordítottak különösebb figyelmet.¹¹ Tulajdonképpen ez nem is meglepő, hiszen mind az egyes familiák, mind pedig az intézmények számára a birtokokra vonatkozó jogbiztosító

- 5 „Nos igitur a quocunque Catholico Antistite gratiam et communionem Apostolice Sedis habente quem eligendum duxeris, qui duobus episcopis eandem communionem habentibus secum assumptis aliquo dominico vel alio festo die huiusmodi consecrationis munus recipere possis et valeas”: ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Kaprinay-gyűjtemény B, vol. 65. 69. sz. (118–119).
- 6 *Farbaký Péter*: Szatmári György, a mecénás. (Művészettörténeti Füzetek 27) Bp., 2002. 17.; *Fedeles Tamás*: A 14. század derekától Mohácsig. In: A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk. Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümeği József. (A Pécsi Egyházmegye története I) Pécs, 2009. 109–154, itt: 139.
- 7 <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/> (utolsó hozzáférés: 2019. január 22.)
- 8 Az oklevelek jelzete a következő: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 200 599, 201 597, 203 910, 203 986, 209 059, 218 962, 220 220, 226 297, 226 862, 247 923, 253 727, 264 483, 278 332 – Diplomatikai Levéltár (= DL) 17 437, 17 985, 20 733, 39 912, 41 900, 43 713, 43 693, 46 101, 46 109, 46 213, 47 195, 60 929, 66 611, 86 082, 94 275.
- 9 A 14. századi pápai tizedjegyzékek alapján végzett számítások szerint megközelítőleg 4300 plébánia működött a Kárpát-medencében, amely a későbbiekben sem változott jelentős mértékben. *Romhányi Betarix*: Gondolatok a 14. századi pápai tizedjegyzék ürügyén. (s. a.) – A kalkulációban Romhányi Beatrix volt segítségemre, amit ehelyütt is köszönök.
- 10 A középkori okleveles anyagra lásd *Borsa Iván*: A magyar medievisztika forráskérdései. Levéltári Közlemények 44–45. (1973–1974) 103–121. – Buda és Pest középkori levéltárait lásd *Kenyeres István*: A főváros középkori levéltárainak sorsa. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Főszerk. Homoki-Nagy Mária (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 75) Szeged, 2013. 369–382, itt: 378–379.
- 11 A középkori magyar levéltárak használatára lásd *Szende, Katalin*: The Uses of Archives in Medieval Hungary. In: The Development of Literate Mentalities in East Central Europe, eds. Anna Adamska and Marco Mostert. Brepols, 2004. 107–142.

oklevelek megőrzése volt a legfontosabb. Elsősorban a családi levéltárakban számíthatnánk szentelési iratokra, azonban óvatosságra int, hogy a fentebb említett 29 személy papszentelési okmányai közül csupán hét található egy-egy familia archívumában.¹² Görgey Péter szepesi kanonok esete jól szemlélteti az ilyen típusú igazolások fennmaradásának esetlegességét. Pietro Isvalies bíboros legátus adott engedélyt számára, hogy bármely katolikus főpaptól, tetszőleges időpontban felvegye a szent rendeket (1502). Az egykor függőpecséttel ellátott diploma a Görgey-család levéltárában maradt korunkra,¹³ azonban a szentelési okmányt hiába keressük az említett gyűjteményben – nyilvánvalóan elkallódott. Természetesen az oklevelek pusztulása nem csupán a későbbi korok számlájára írható, hiszen a korabeli események (pl. hatalmaskodások, tűzvészek), az emberi hanyagság, illetve az iratselejtezés egyaránt szerepet játszottak a folyamatban, amelyre a következő eset is felhívja a figyelmet. 1427 nyarán Linzi Boldizsár passauai egyházmegye klerikus felkereste a római *Santa Maria sopra Minerva*-templom melletti dominikánus kolostorban működő Johann Sydenneger közjegyzőt. Látogatásának célja egy hivatalos okirat kiállíttatása volt, amellyel igazolni kívánta, hogy két évvel korábban Máté nándorféhvári püspök, az esztergomi érsek *suffraganeus* őt az esztergomi székesegyházban sorra kerülő általános ordináció során alszerpappá szentelte. Minderre azért volt szüksége, mivel a promócióról kiállított nyugtát időközben elvesztette (*tales formatas et litteras ordinationum antedicti domini Mathei suffraganei perdidisse et amisisse*),¹⁴ ám az igazolás a magasabb rendek Rómában történő felvételéhez nélkülözhetetlen volt.

Magától értetődő módon a papszentelések a középkori Magyar Királyság területén is a megszokott események közé tartoztak, annak ellenére, hogy a korábbi periódushoz képest sokkal kedvezőbb forrásadottságú 15–16. századból is csak véletlenszerűen maradtak fent ilyen alkalmakról tudósító eredeti oklevelek. Három késő középkori formuláskönyv vonatkozó bejegyzései szintén az általános praxist támasztják alá. Időrendben haladva, Veit Hündler karmelita szerzetes, vidini (bodonyi) címzetes és pécsi segédpüspök (1447–1469) több, általa Pécsen végzett klerikusszenteléssel kapcsolatos oklevélmintát illesztett hivatalviselését követően összeállított leveleskönyvébe.¹⁵ A Nyási-kódexben korunkra maradt, a 16. század elején kompilált esztergomi formuláriumban ugyancsak több, promóciókkal kapcsolatos oklevélminta található, amelyek közül néhány a magyarok itáliai promóciójának általános gyakorlatára utal.¹⁶ Végül két, 16. századi eredetű ferences kollekcióna érdemes még helyüzt utalni, amelyek a reguláris klerus tagjainak szentelésével kapcsolatos dokumentumok közül őriztek meg néhányat az utókor számára.¹⁷

12 Ezek a következők: Balpatak (DL 39 912), Sallér (DL 94275), Erdődy (DF 278 332), Blagay (DL 66 611), Sztáray (DL 86 082), Máriássy (DL 60 929), Toldalagi (DL 257 534).

13 DL 63 880.

14 DL 43 713.

15 Személyére és segédpüspöki tevékenységére lásd *Fedeles Tamás*: Középkori pécsi segédpüspökök. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 22 (2010:1–2) 5–20, itt: 15–18. A leveleskönyv jelentős részét kiadta: *Koller, Iosephus*: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum I–VII, Pestini–Posonii, 1782–1812. IV. 246–359. Az eredeti kódexet Klosterneuburgban őrzik, jelzete: Cod. 941. – A kódex vonatkozó részeinek digitális felvételeit Sarbak Gábornak ezúton is köszönöm.

16 Pl. Formularium Ecclesiae Strigoniensis. Közreadja *Erdő Péter bíboros, Szovák Kornél, Tusor Péter*. Munkatársak: Sarbak Gábor, Horváth Terézia, Porubszky Ádám. (Collectanea Studiorum et Textuum I/4.) Budapest, 2018. 24–25. és 118. sz.

17 Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 432. fol. 98v–100v; és Oct. Lat. 775. fol. 116v–118v. – Az átiratokat Molnár Antal bocsátotta rendelkezésemre, önzetlen segítségét helyüzt is köszönöm. A késő közép-

A külföldi eredetű, köztük a *Curia Romana* központi hivatalaiban készült hasonló jellegű dokumentumokat sem tartották a hazaiaknál nagyobb becsben. Mindezt kellően szemlélteti, hogy – ismereteim szerint – mindössze két, Rómában kelt eredeti, magyar vonatkozású szentelési nyugta maradt fent,¹⁸ noha a vizsgált korszakban dokumentáltan több száz magyar származású, illetve magyar egyházi javadalommal rendelkező klerikus vette fel az egyházi rendek különböző fokozatait az Örök Városban. E jelenség persze különösebben nem meglepő, hiszen a kifejezetten személyes jellegű, eredeti oklevelek csekély része maradt mindössze korunkra *in partibus*.¹⁹ A klerikusszentelésekkel kapcsolatban csupán egyetlen magyar esetet ismerek, amikor a promócióra vonatkozó kérvények nyomán kiállított eredeti római engedély, valamint a szentelés tényét igazoló oklevél egyaránt fennmaradt. 1469-ben Berendi Bak Gáspár szepesi prépost egymást követően három szupplikációt nyújtott be az Apostoli Penitenciária hivatalához, amelyekben az egyházi rend szentségének felvételével kapcsolatos kéréseit fogalmazta meg. Egyrészt – minthogy ekkor Itáliában tanult – a hivatal vezetőjének hozzájárulását kérte, hogy tanulmányai színhelyén szenteltethesse fel magát. Másrészről pedig szabálytalan állapota (*irregularitas*) alóli felmentésért folyamodott, amelyet korábban a törökök és a husziták elleni hadjáratokban való részvételével vont magára. Miután a Filippo Calandrini nagypenitenciárius nevében kiállított licencia alapján a bolognai püspöki helynök is hozzájárult a promócióhoz, Matheus de Pontremulo segédpüspök Gáspárt a bolognai székesegyházban alszerpappá szentelte. A szepesi prépost két folyamodványát, az engedélyeket, valamint a szentelési igazolást egyaránt az általa irányított intézmény, a Szepesi Káptalan Magánlevéltára őrizte meg.²⁰

Korszakunkban, az egyházmegyei központokban a tömeges, ún. általános szentelések (*ordinationes generales*) elterjedtek voltak, amint a fennmaradt szentelési bizonyítványok vonatkozó utalásaiból sejthető, amely gyakorlatot Miklós egri vikárius oklevele teszi kétségtelenné. Az 1425. december 19-én kiállított – s vélhetőleg a székesegyház kapujára kifüggesztett – diplomában a helynök arról tájékoztatta a kandidálókat, hogy az egri segédpüspök a következő szombaton fogja tartani a soron következő általános szentelést (*sacri clericorum ordines celebrabuntur*), a részvétel feltétele (*volentes igitur promovere*) pedig a kötelező vizsgálatra az előírt helyen és időben történő megjelenés.²¹

kori ferences formuláriumokra lásd *Molnár Antal*: Magyarországi obszerváns ferences formuláskönyvek a 16. század elejéről. In: *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae*. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk. Somorjai Ádám – Zombori István. (METEM Könyvek 85) Budapest, 2016. 203–212.

18 DF 209 059, 257 534.

19 Salonen, Kirsi: Zur Kommunikation zwischen der Pönitentie und der Provinz von Uppsala. In: *The Roman Curia, the Apostolic Penitentiary and the Partes in the Later Middle Ages*. Edited by Kirsi Salonen, *Christian Krözl*. (Acta Instituti Romani Finlandie vol. 28) Roma, 2003. 23–31, itt: 24.; *Érszegi Géza*: A Paenitentia Apostolica dokumentumai „in partibus”. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. i. m. 199–221.

20 Az ügy részletes ismertetését, valamint a források közlését lásd *Fedeles Tamás*: Mátyás seregéből az Úr szolgálatába. Esettanulmány az Apostoli Penitenciária klerikusszentelésekben játszott szerepéhez Mátyás király korában. *Pontes* 1 (2018) 95–114. – Az intézmény a dokumentumok megőrzésére kiemelkedő figyelmet fordított, ugyanis az említett okmányok mellett fennmaradt Gáspár bolognai jogi diplomája is (1472). *Szoka, Stanislaw A.*: Il Diploma di Dottorato di Kasper Back (Università di Bologna, anno 1472). *Annali di Storia delle Università Italiane* 16 (2012) 267–274.

21 *Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára I. 1319–1526. Bp., 1910. 150. sz. – Regesztája: Zsigmondkori oklevéltár I–XIII (1387–1426), szerk. *Mályusz Elemér*; *Borsa Iván*, *C. Tóth Norbert*, *Neumann Tibor*; *Lakatos Bálint*, *Mikó Gábor*: (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52., 55.) Bp., 1951–2017. (= ZsO) XII. 1311. sz.

Mindebből joggal következtethetünk arra, hogy minden valószínűség szerint a magyar püspöki székhelyeken is gondosan feljegyezték egykor a szentelési procedúrával kapcsolatos legfontosabb adatokat, így az ordinátor nevét, a promóció időpontját és helyét, a felszenteltet nevét, egyházmegyéjüket, az általuk viselt javadalmakat, valamint a felvett ordó fokozatait, azonban e dokumentumok közül sajnálatos módon egyetlen sem maradt fent. Mindazonáltal az úgynevezett szentelési listák vagy könyvek (*liber ordinandum*) készítése általános gyakorlatnak számított Európa-szerte, a közeli Stájerországtól egészen a Brit-szigetekig; ez utóbbi helyről ismert a legtöbb ilyen jegyzék.²² A seckau püspökök által, illetve megbízásából 1425 és 1507 között végzett szentelésekről fennmaradt regiszterek kiváltképp figyelemre méltóak számunkra, ugyanis mintegy 30 magyar, többségében győri egyházmegyes klerikus promóciójára vonatkozó bejegyzést tartalmaznak.²³

Az eddig elmondottak tükrében tehát kétségtelen, hogy a középkori magyar klerikusszentelések szisztematikus vizsgálatához a sporadikus hazai forrásanyag finoman

22 Néhány régió a teljesség igénye nélkül. Franciaország: *Tabbagh, Vincent*: Effectifs et recrutement du clergé séculier français à la fin du Moyen Âge. In: *Le Clerc séculier au Moyen Âge*. Paris, 1993. 181–190. – Anglia: *Bennett, H. F.*: Medieval Ordination Lists in the English Episcopal Registers. In: *Studies Presented to Sir Hilary Jenkinson*. Ed. by J. Conway-Davis. London, 1957. 20–34.; *Davis, Virginia*: Rivals for Ministry? Ordinations of Secular and Regular Clergy in southern England c. 1300–1500. In: *The Ministry: Clerical and Lay*. Eds. W. J. Sheils – Diana Wood. (Studies in Church History 26.) Cambridge, 1989. 99–109.; *Dohar, William J.*: Medieval Ordination Lists. The Origins of a Record. Archives 20 (1992) 17–35.; *Sun, Jian*: The Clergy of the Diocese of Hereford in the Later Middle Ages. PhD-thesis, Birmingham, 2015. (Kézirat); *Thornton David E.*: How Useful are Episcopal Ordination Lists as a Source for Medieval English Monastic History? *Journal of Ecclesiastical History* 69 (2018:3) 493–530. – Itália: *Piana, Celestino – Cenci, Cesare*: Promozioni agli ordini sacri a Bologna e alle dignità ecclesiastiche nel Veneto nei secoli XIV–XV. (Spicilegium Bonaventurianum 3) Quaracchi, 1968.; *Curzel, Emanuele*: Attraverso le Alpi. Mobilità clericale fra XIII e XV secolo. *Annali dell’Istituto Storico Italo-Germanico in Trento* 30 (2004) 207–223.; *Hay, Denys*: The Church in Italy in the Fifteenth Century. Cambridge, 1979³.; *Sambin Paolo*: Chierici ordinati a Padova alla fine del Trecento. *Rivista di storia della Chiesa in Italia* 2 (1948) 381–402.; *Uő*: Altri chierici ordinati a Padova nella seconda metà del sec. XIV. *Rivista di storia della Chiesa in Italia* 6 (1952) 386–407.; *Bianchi, Silvana Anna*: Chierici ma non sempre preti. Itinerari clericali nel Veneto fra la fine del XIII e gli inizi del XV secolo. In: *Preti nel medioevo*. (Quaderni di storia religiosa 4) Verona, 1997. 47–91.; *Marin, Eugenio*: Generaliter clerici nuncupantur omnes qui in ecclesia Christi deservunt. Chierici ordinati a Portogruaro alla fine del Trecento. *Atti dell’Accademia “San Marco” di Pordenone* 12 (2010) 87–110. – Ibéria: *Carcel Ortí Milagros*: „Ad servicium ecclesiae dedicandi”. Clerigos aragoneses ordenados en Valencia en el siglo XV. *Aragon en la Edad Media* 16 (2000) 163–183 – Stájerország: *Die Weiheregister der Seckauer Bischöfe vor der Reformation 1425–1507*. Einleitung von Karl Amon, Register von Maria Mairold. (Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 9) Graz, 1988.; *Das Weiheregister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl 1509–1536*. Einleitung von Karl Amon, Register von Maria Mairold. (Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 10) Graz, 1994. – Csehország: *Podlaha, Antonín*: Liber ordinationum cleri 1395–1416. (Editiones archivi e bibliothecae s.f. metropolitani capituli Pragensis IX) Pragae, 1922.; *Hledíková, Zdeňka*: Svěcení duchovenstva v Církvi podjednou. Edice pramenů z let 1438–1521. *Ordinationes clericorum in ecclesia „sub una specie”*. Editio fontium ad Bohemiam Moraviamque spectantium annis 1438–1521. Praha, 2014. 57–131.; *Doležalová, Eva*: Ways of Clerics to Ordination in the post-Hussite Bohemia – an Outline. In: *Roma – Praga. Praha–Řím, Omaggio a Zdeňka Hledíková, a cura di Kateřina Bobková-Valentová – Eva Doležalová – Eva Chodějovská – Zdeněk Hojda – Martin Svatoš*, (Bollettino dell’Istituto Storico Ceco di Roma, supplemento 2008) Praga, 2009. 145–158, itt: 150–154.

23 A győriek mellett néhány zágrábi, valamint esztergomi egyházmegyéist is találunk közöttük. Mindezt nyilván a földrajzi távolsággal magyarázhatjuk. *Die Weiheregister, passim*. A győri egyházmegyésekre lásd *Fedeles Tamás*: „Ad omnes sacros ordines promoveri”. Győri egyházmegyések római szentelési ügyei a késő középkorban. *Arrabona* 53–56 (2015–2018) 77–144, itt: 141–143 (Függelék II).

fogalmazva sem biztosít kellő bázist, a római Kúriában történő promóciók gyakorlatára vonatkozóan pedig mindössze a jelenség tényét jelző néhány hazai dokumentum utal. Minthogy a kúriai szentelések a 15. századtól kezdve tömegessé váltak,²⁴ joggal várható, hogy a hatalmas vatikáni forrásanyagban e jelenségnek is kézzelfogható nyoma maradt, s így a magyar klerikusok római szenteléseiről is értékes információkra bukkanhatunk.

Lukcsics Pál (†1936) 1924 és 1926 között folytatott római kutatásai során lett figyelmes a kúriai szentelésekkel kapcsolatos magyar adatok tömeges feltűnésére a vatikáni forrásokban.²⁵ A Vatikáni Titkos Levéltár két jelentős (másolati) iratsorozata, a *Registra Supplicationum* és a *Registra Lateranensia* 1417 és 1455 között keletkezett köteteknek tüzetes áttekintése során ugyanis a magyar vonatkozású bejegyzések között 340 klerikus ordinációjára vonatkozó dokumentumot tárt fel. Hovatovább, a magyar kutatás számára korábban ismeretlen jelenség olyannyira felkeltette érdeklődését, hogy a témának *Magyar papszentelő okmányok a XV. század első feléből a vatikáni levéltárban* címmel önálló tanulmányt szentelt a *Turul* folyóirat hasábjain (1928).²⁶ Az elsősorban a kérvények formulás részeinek fejlődésére, valamint közel félszáz forrás legfontosabb adatainak közlésére koncentráló dolgozat szerzője néhány fontos, ám mindössze a felszínen mozgó megállapítást tett a kérdéssel kapcsolatban. Egy évtizeden belül pedig napvilágot látott kétkötetes forrásközlése is, amelyben az ordinációkkal kapcsolatos folyamodványok latin nyelvű tartalmi kivonatait is közzétette.²⁷ Ezt követően több mint nyolc évtized múlva került e kérdéskör ismét *per tangentem* a szupplikációs regisztrumokat kutató magyar szakemberek érdeklődési körébe, Tóth Péter (2010) VII. Kelemen (1523–1534), míg Lakatos Bálint (2018) VI. Adorján (1522–1523) pontifikátusa alatt benyújtott folyamodványok vizsgálata során figyelt fel – Lukcsicshoz hasonlóan – a szentelendő magyar klerikusok nagyszámú római jelenlétére.²⁸ Az említett forráspublikációkban napvilágot látott, megközelítőleg 400 személy szentelésére vonatkozó adat egyértelműen jelzi, hogy a témakör mélyreható vizsgálata a vatikáni kútfők bevonása nélkül megvalósíthatatlan. A *supplicationes* jelenleg is folyó feltárási munkálatai során pedig e forráskorpusz jelentős mértékű bővülése várható.²⁹ Amint az eddigiekből is jól látható, a szenteléssel

24 *Salonen, Kirsi – Hanska, Jussi*: Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471. Farnham–Burlington, 2013. és (Church, Faith and Culture in the Medieval West) London–New York, 2016.

25 Vatikáni kutatásaira lásd *Tusor Péter*: Magyar történeti kutatások a Vatikánban (Collectanea Vaticana Hungariae I/1 exc.), Budapest 2004., LXXX–LXXXI, CXXVII–CXXVII.

26 *Lukcsics Pál*: Magyar papszentelő okmányok a XV. század első feléből a vatikáni levéltárban. *Turul* 46 (1928:3–4) 116–124.

27 *Lukcsics Pál* (szerk.): XV. századi pápák oklevelei I–II. (Monumenta Hungariae Italica 1–2) Bp., 1931–1938. – A regeszták formájában publikált folyamodványok teljes szövegű másolatai jelenleg is a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában találhatóak az Ms. 10656/1–7. jelzet alatt.

28 *Tóth Péter*: Adatok az egri püspökség késő középkori egyházi topográfiájához. In: Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére. Szerk. Gyulai Éva – Viga Gyula. Miskolc, 2010. 315–327.; *Regesta Supplicationum 1522–1523*. A VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények. Feltárta, közreadja és a kísérőtanulmányt írta: *Lakatos Bálint*. (Collectanea Vaticana Hungariae I/16) Bp.–Róma, 2018.

29 A folyamodványokra vonatkozó kurrens magyar kutatás lényegre törő összefoglalására lásd *Lakatos B.*: *Regesta supplicationum*, 52–54. – A legelőrehaladottabb állapotban a II. Pál pontifikátusa (1464–1471) alatt benyújtott kérvények kiadásának Szovák Kornél által végzett munkálatai vannak. Az e korpuszból származó legutóbbi forrásközlését lásd *Szovák Kornél*: „Partes Ungarie ... satis occupate cum Turcis”. A magyarországi török-kérdés a 15. századi pápai kérvénykönyvekben. In: Magyarország és a római Szent-szék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk. Tusor Péter, Szovák Kornél, Fedeles Tamás. (Collectanea Vaticana Hungariae Classisi I. Vol. 15) Bp.–Róma, 2017. 89–106, itt: 102–105.

kapcsolatos kérvényeket benyújtó magyar klerikusok száma a 15. században, különösen annak második felében kezdett jelentős méreteket öltetni. E tendenciát jól érzékelteti, hogy a IV. Sixtus pápasága idején (1471–1484) benyújtott magyar kérvények között 81 szentelési kérelmet találunk, s öt kivételével valamennyi kúriai szentelésre vonatkozik.³⁰ VI. Sándor korából (1492–1503) csak a veszprémi egyházmegye területéről 80 hasonló folyamodványt regisztráltak³¹ a Datária munkatársai. A hitújítás első évtizedében sem figyelhető meg visszaesés e téren, sőt 1524 első három hónapjában összesen 126 magyar kérte a római promóció lehetőségét.³²

A *Dataria Apostolica* hivatalához benyújtott kérvények mellett természetesen nem fedekvezhetünk meg a 15. század során a pápai Kúria legfőbb kegyelemosztó hivatalává váló Apostoli Penitenciáriára érkezett folyamodványokról sem, amelyek jelentős része ugyancsak az egyházi rendek felvételével kapcsolatos. Az arányok tekintetében érdemes Kirsi Salonen II. Pius (1458–1464) korára vonatkozó számításait felidézni, amelyek szerint az *Orbis Christianus* területéről beérkező 15 500 szupplikáció 28 százaléka, összesen 4400 kérvény vonatkozott papszentelésekre.³³ E központi hivatal magyar bejegyzéseit feltáró Erdélyi Gabriella kutatásai nyomán pedig ismert, hogy az 1410 és 1559 közötti időszakból korunkra maradt, nagyságrendileg 3000 magyar kérvény 23%-a, megközelítőleg 700 beadvány vonatkozik az egyházi rendek felvételére.³⁴ E kérvényeket javarészt a különböző szentelési akadályok alóli felmentések érdekében nyújtották be az ügyfelek, de találunk köztük a promóciók során kisebb-nagyobb visszaélésekkel kapcsolatos eseteket is, következésképpen a kúriai klerikusszentelések vizsgálata során szintén nélkülözhetetlen forráscsoportról van szó.³⁵

Amint a téma röviden vázolt forrásadottságaiból következik, a késő középkori magyar klerikusok promóciós ügyei a Vatikánban fellelhető kérvények bevonása nélkül érdemben nem vizsgálhatók, hiszen az eddig felszínre került bejegyzések nagyságrendileg messze felülmúlják a magyar eredetű források kínálta lehetőséget. Ugyanakkor az *Archivio Segreto Vaticano*ban egy olyan homogén iratsorozatot is őriznek, amely nem pusztán a promóciók előkészületeire, azaz a folyamodványokban megfogalmazott kérésekre vonatkozó adatokat tartalmaz, hanem a ténylegesen megtörtént szenteléseket is dokumentálja, s így a kérdéskör elsődleges forrásbázisának tekinthető. A kúriai klerikusszentelések a 14. század végétől egészen a 15. század elejéig kizárólag az Apostoli

30 Csukovits Enikő tíz esztendővel ezelőtt, egy akkor készülő tanulmányomhoz bocsátotta rendelkezésemre IV. Sixtus szupplikációs regisztereiből az általa gyűjtött magyar vonatkozású anyag digitális másolatait, amiért ehelyütt is hálás vagyok neki.

31 MRE IV. CXIII–CXIV. sz.

32 Tóth Péter lekötölező szívésséggel bocsájtotta rendelkezésemre az általa gyűjtött anyag digitális felvételeit, amit ehelyütt is köszönök. Az egri egyházmegyes kérvényekre lásd *Tóth P.*: Adatok az egri püspökség...

33 *Salonen, Kirsi*: The Penitentiary under Pope Pius II. The Supplications and Their Provenance. In: Gerhard Jaritz, Torsten Jörgensen, Kirsi Salonen (eds.): *The Long Arm of Papal Authority. Late Medieval Christian Peripheries and Their Communication with the Holy See.* (CEU Medievalia 8) Bp.–New York, 2005. 11–21.

34 *Erdélyi Gabriella*: A „Sacra Poenitentia Apostolica” hivatal és magyar kérvényei a 15–16. században. (Második közlemény) *Levélártai Közlemények* 76 (2005:1) 63–103, itt: 84.; *Uő.*: Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban. Bp., 2011. 109.

35 *Schmugge, Ludwig – Hersperger, Patrik – Wiggenhauser, Béatrice*: Die Supplikenregister der päpstlichen Pönitentiarie aus der Zeit Pius’ II. (1458–1464). (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, Bd. 84) Tübingen, 1996, 196–199.

Kamara hatáskörébe tartoztak, következésképpen e központi szervet vezető kamarás ellenőrzése alatt állt a teljes római szentelési eljárás. V. Márton pápa (1417–1431) kúriai reformjaihoz illeszkedően az ordinációkra vonatkozó alapvető információkat a *Camera Apostolica* egy önálló regisztersorozatában, a *Libri formatarum* kötetekben rögzítették 1425-től kezdődően 1524-ig bezárólag.³⁶ Miközben a nemzetközi kutatás figyelmét a Vatikáni Titkos Levéltár e szériája már a 19. század végétől felkeltette,³⁷ s főként az utóbbi évtizedben több modern szemléletű feldolgozás is készült e témakörben,³⁸ a magyar historiográfiában a legutóbbi időkig nem talált visszhangra.³⁹ Annak ellenére állítható mindez, hogy az 1970-es évek második felében Érszegi Géza, a Magyar Országos Levéltár munkatársaként, vatikáni Hungarica-gyűjtő munkája során az irategyüttes egyes darabjait átnézte, néhány kötetéről pedig felvételeket rendelt, amelyek mikrofilmen tanulmányozhatók. Jelzésértékű azonban, hogy a legtöbb magyar adatot tartalmazó 9., valamint a 11–12. kötetről nem készültek fotómásolatok.⁴⁰ Ugyanakkor a sorozat relevanciáját az utóbbi időben a magyar medievisztika is kezdi felismerni, legalábbis erre utal, hogy – a rendelkezésre álló mikrofilmfelvételek alapján – a közreadók a Zsigmond-kori oklevéltár XIII. kötetében publikálták az 1426-ra vonatkozó magyar bejegyzések regesztáit.⁴¹ E forráskiadvány hátralévő 11 kötetében tehát várhatóan közlésre kerülnek a sorozat 1–2. volumenének magyar tartalmú bejegyzései az elkövetkező évtizedekben. Tekintve azonban, hogy a Zsigmond-kori adatok a teljes anyag 7,5%-át alkotják mindössze, e jövőbeni kedvező változás sem teremti meg az analízishez szükséges alapvető forrásbázist. Az ominózus regisztersorozat vizsgálata azonban megkerülhetetlen a késő középkori magyar klérusra irányuló kutatások során, ugyanis a volumenekben található mintegy ezer vonatkozó bejegyzésben szereplő személyek a magyar forrásokból – a csekély számú kivételtől eltekintve – egyáltalán nem ismertek, így e kollekció unikális jellege megkérdőjelezhetetlen. Mindazonáltal a késő középkori magyar egyházi társadalom egyes tagjaira vonatkozó információk bővülésén túl, az egyházi topográfia, valamint a patrocíniumok terén is számos új adattal egészíti ki korábbi ismereteinket az Apostoli Kamara szóban forgó iratsorozata.

36 Archivio Segreto Vaticano, Camera Apostolica, Libri formatarum (= ASV Cam. Ap. Libr. format).

37 Schmitz, Ludwig: Die Libri Formatarum der Camera Apostolica. Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte 8 (1894) 451–472.; Dubrulle, Henry: La collection des „Formataria” aux archives d’État à Rome. Miscellanea di Storia e Cultura Ecclesiastica 5 (1906–1907) 75–77.; Hledíková, Zdeňka: Libri formatarum – una fonte conosciuta ma non scoperta. Bollettino dell’Istituto storico Ceco di Roma, fascicolo V, Praha: Commissione dell’Istituto storico Ceco di Roma 5 (2006) 35–60.

38 Pl. Rehberg, Andreas: L’affluenza di ordinandi a Roma alla vigilia della riforma luterana. In: La papauté à la Renaissance. Eds. Alazard, Florence – La Brasca, Frank. Paris, 2007. 167–249.; Schmutz, Ludwig: Zum römischen „Weihetourismus“ unter Papst Alexander VI. (1492–1503). In: Europa e Italia. Studi in onore di Giorgio Chittolini (Reti medievali e-book 15), Firenze, 2011. 417–436.; Salonen, K. – Hanska, J.: Entering...

39 Fedeles Tamás: Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén. In: Egyházi társadalom a magyar királyságban a 16. században. Szerk. Varga Szabolcs – Vértési Lázár. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII) Pécs, 2017. 51–104.

40 Az Érszegi 1977-es kutatási beszámolójához csatolt jegyzék 9. oldalán a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában. Az 1–5. és a 13. volumenben található, 1426 és 1519 közötti évek bejegyzéseiről összesen 179 mikrofilmfelvétel áll a kutatók rendelkezésére Budapesten. Jelzete x9035, 31107/2. tekercs. Vö. Érszegi Géza: A Curia Romana középkori levéltárai. Levéltári Szemle 28 (1978) 321–339, itt: 330.; Tusor P.: Magyar történelmi kutatások, CXXXV.

41 ZsO XIII. 197., 576. és 584. sz.

Valamennyi, a *Camera Apostolica* keretei között lefolyt ordináción jelen kellett lennie egy kamarai jegyzőnek, aki egyrészt tanúként az eljárás törvényességét szavolta, másrészt pedig ő szólította egyenként és ellenőrizte a kandidálókat, szükség esetén javította a promóciók előtt kötelező vizsgálatok alkalmával készített szentelési listákat, amelyeket az eseményt követően az ordinációt végző kúriai püspök aláírásával hitelesített, majd pedig az Apostoli Kamara hivatalában helyezték el ezeket.⁴²

A szentelést követően a nótárius a felszentelt ügyfelek kérésére kiállította a hivatalos igazoló dokumentumot (*littera testimonialis, littera ordinum, littera formata, formata*).⁴³ A Kamara illetékességi köre kiterjedt az írásbeli szentelési engedélyek (*littera dimissoria, dimissorialia, commendatitia*) kiadására is, amelyek lehetővé tették a jelölt számára, hogy bármely katolikus főpaptól felvegyék az egyházi rend szentségének kívánt fokozatait.⁴⁴ A regisztrum-kötetek tanúsága alapján a szentelést igazoló okmányokat a 15. század derekától az ordinátor és az okiratot elkészítő jegyző egyaránt aláírta.⁴⁵

A szentelési listákat, a *dimissoriákat*, valamint a felszentelték számára kiállított okiratokat egy kamarai klerikus – erősen lerövidített formában – bemásolta a *Libri formatarum* köteteibe. E szériát a 20. század elejéig a Római Állami Levéltár Apostoli Kamara fondjában őrizték, majd az első világháború alatt – több más levéltári anyaggal együtt – csere útján került a Vatikáni Titkos Levéltárba.⁴⁶ Az állami archívumban őrzött kamarai volumenekkel megegyező módon e kötetek is kis folio formátumúak, fehér pergamenborításúak és papírlapokat tartalmaznak. Összesen 14 regiszterkönyv maradt korunkra, amelyek – amint említettem – az 1425 és 1524 közötti időintervallumot ölelik fel. A 3. és a 4., valamint a 6. és a 7. volumenek között jelentős hiátus található, így teljesen hiányzik III. Kallixtus (1455–1458) és II. Pius, valamint részben IV. Sixtus pápaságának időszakai. A fennmaradt kötetek ezektől eltekintve sem tartalmazzák a jelzett időszakban a Kúriában történt valamennyi ordinációt.⁴⁷ Az egyes kötetekre vonatkozó legfontosabb információkat az alábbi táblázat tartalmazza.

42 *Pelliccia, Guerrino*: La preparazione ed ammissione dei chierici ai santi Ordini nella Roma del secolo XVI, con Appendice di documenti originali. Roma, 1946., 36.

43 Két eredeti, magyar klerikusok számára kiállított tanúsítványt ismerek: DF 209 059 és 257 534.

44 *Pelliccia, G.*: *La preparazione...*, 36. – A tonsúra (*prima tonsura*) felvételével válhatott bárki a klérus tagjává. Ezt követték az úgynevezett kisebb rendek (*quattuor minores*), sorrendben a *hostiarius*, a *lector*, az *exorcista*, végül az *acolitatus*. A három magasabb, más néven szent rend (*sacros ordines*) sorrendje a következő volt: alszerpapság (*subdiaconatus*), szerpapság (*diaconatus*), végül pedig az áldozópapság (*presbiteratus*) következett. A legmagasabb elérhető grádust pedig a püspökség (*episcopatus*) jelentette. *Ott, Ludwig*: Das Weihesakrament. (Handbuch der Dogmengeschichte 4) Freiburg/Basel/Wien, 1969.

45 *Hledíková, Z.*: *Libri formatarum...*, 15.

46 *Göller, Emil*: Die neuen Bestände der Camera apostolica im päpstlichen Geheimarchiv. Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte 30 (1916–1922) 38–53, itt: 43.

47 A kötetek részletes leírását lásd *Schmitz, L.*: *Die Libri Formatarum...*, 451–457.

1. táblázat
A *Libri formatarum* kötetei (1425–1524)

Kötet	Cím	Pontifikátus	Időintervallum	Az első és az utolsó bejegyzés kelte	Folioszám
1.	<i>Formataria Martini quinti et Eugenii quarti</i>	V. Márton, IV. Jenő	1425–1427, 1430, 1433–1435	1425. VII. 3. 1435. XII.	97
2.	<i>Registrum ordinavit etc. formatarum seu ordinum sacrorum Eugenii quarti</i>	IV. Jenő	1434–1446	1434. VIII. 22. 1446. IX. 21.	172
3.	<i>Formatarum ordinatorum per Nicolaum papam V.</i>	V. Miklós	1447–1455	1447. II. 26. 1455. IV. 5.	101
4.	—	II. Pál	1464–1470	1464. IX. 22. 1470. IV.	166
5.	<i>Libri formatarum</i>		1470–1478	1470. III. 11. 1478. II.	70
6.	<i>Primus formatarum domini Sixti III^{ti}</i>	IV. Sixtus	1471–1475	1471. VII. 26. 1475. XII.	240
7.	<i>Tertius formatarum domini Sixti III^{ti}</i>		1481–1484	1481. V. 1484. IX. 6.	106
8.	<i>Primus formatarum domini Innocentii VIII.</i>	VIII. Ince	1484–1488	1484. IX. 17. 1488. XII.	201
9.	<i>Secundus formatarum domini Innocentii VIII.</i>		1488–1490	1488. I. 22. 1490. VI.	194
10.	<i>Tertius formatarum domini Innocentii VIII.</i>		1490–1492	1490. VI. 1492. V.	190
11.	<i>Primus formatarum domini Alexandri VI.</i>	VI. Sándor	1492–1496	1492. IX. 1496. XII.	191
12.	<i>Formatarum domini Alexandri VI. 1496, 1497, 1498, 1499, 1500, 1501, 1502, 1503</i>		1496–1503	1496. X. 1. 1503	180
13.	<i>Diversoria Leonis X. 1501–1521</i>	VI. Sándor, II. Gyula, X. Leó	1501–1502, 1512, 1516–1521	1501. VII. 28. 1521. I.	147
14.	<i>Formatarum domini Bernardini de Alexandris tempore Leonis et Adriani sexti 1520–1524</i>	X. Leó, VI. Adroján, VII. Kelemen	1521–1523	1521. I. 1524. I.	91

Gyakran nagyon hanyag módon dokumentálták az egyes eseményeket a hivatal munkatársai, így például olyanok neveit is feljegyezték, akiket végül nem szenteltek fel, majd később az ellenőrzés nyomán ezeket áthúzták.⁴⁸ Az 1436. április 7-i általános szentelés adatait nagy sietséggel másolták be a regiszterbe, ugyanis az esetek túlnyomó többsé-

⁴⁸ Pl. a 14. kötet 42r. folióján a teljes oldal szövegét áthúzták, a jobb és bal oldali margón pedig a „Scriptum per errorem” megjegyzés olvasható.

gében mindössze a kandidálók nevét rögzítették az írnokok, azonban sem az egyházmegyét, sem pedig javadalmakat nem tüntették fel.⁴⁹ Számos esetben jóval a szentelést követően vezették át az adatokat a megfelelő volumenbe, ebből adódóan több kronológiai anomália is érzékelhető. Például az első kötet 27. foliójának *versóján* az utolsó keltezés 1428. szeptember 18., amelyet a következő oldalon egy 1430. július 4-i dátum alatti bejegyzés követ. A kalligráfia alapján egyértelműen más kéz által lejegyzett általános szentelésre vonatkozó adatokat tartalmazó következő lapon pedig egy 1427. december 20-i dátum olvasható. Ezt pedig egy ugyancsak eltérő írásképet mutató 1435. augusztus 21-i szöveg követi.⁵⁰ Arra is akad példa, hogy ugyanazon általános szentelés adatait két különböző írnok egymástól függetlenül rögzítette, amelyek aztán két kötetben párhuzamosan szerepelnek. Az 1435. április 2-án sorra kerülő *ordines generalest* például az első és a második volumenben egyaránt dokumentálták. Valószínűleg a két nótárius párhuzamosan jegyezte fel az adatokat, s azt követően nem ellenőrizték az elkészült listákat.⁵¹

Több esetben megfigyelhető, hogy a jegyzők a szentelések keltezésénél tévedtek, s a rossz datálást később sem korrigálták. Az 1493. január elején sorra került ordinációk esetében például a szombati napokon történt eseményeket következetesen vasárnapra helyezték.⁵² A nyilvánvaló másolási hibákat minden esetben igyekeztek javítani az ellenőrzéseket végző kamarai klerikusok. Az 1470. április 7-i általános szentelést például figyelmetlenség miatt kihagyták, majd miután észrevették a problémát, az időrendnek megfelelő helyen jelezték a hiátust,⁵³ végül pedig néhány foliót követően bemásolták a kimaradt listát.⁵⁴

A regiszterek bejegyzései között esetenként a munkaszervezésre vonatkozó megjegyzéseket is találunk, amelyek lehetővé teszik a szentelések néhány technikai részletének rekonstruálását. Amint fentebb említettem, az ordinációk alkalmával egy-egy kamarai jegyzőt rendeltek ki, aki dokumentálta az eseményt. Az erre vonatkozó adatokat pedig több alkalommal feltüntették a másolati könyvekben, mint például az 1446. december 17-én sorra kerülő általános szentelés kapcsán.⁵⁵ Egy 1468-as lista pedig arra enged következtetni, hogy az adott esztendő általános ordinációira előre elkészített beosztás alapján küldték ki a nótáriusokat. Ekkor összesen kilenc kamarai jegyzőt rendeltek ki a szentelésekhez, hatan a kánoni előírások szerinti időpontokban voltak ügyeletesek, míg a másik három személy kiegészítőként vett részt a dokumentálásban.⁵⁶ Az 1472. május

49 ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 2, fol. 20rv.

50 Uo. vol. 1, fol. 27v–29v.

51 Uo. vol. 1, fol. 53r–54r; vol. 2, fol. 8r–9r.

52 Pl. „die dominica sexta Ianuarii [...] deinde sequenti dominica die datis presentium”: Uo. vol. 11, fol. 32v, sköv. 1493. január 6. és 13. azonban nem vasárnapra, hanem szombatra esett. Vö. *Szentpétery Imre*: Oklevéltani naptár. Bp., 1912., 164. (17. naptár).

53 „Notandum est, quod ordinis celebrati die sabati, qua cantatur in ecclesia Dei 'Sitientes', que fuit die VII Aprilis MCCCCLXX, in quibus fuit notarius dominis M. Saas debebant registrati in isto loco, sed propter inaduertentiam sunt registrati in quarto folio post istud immediate sequenti.” – ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 5, fol. 7r.

54 Uo. fol. 10rv.

55 „Et fuerunt rogati ad infrascriptos ordines venerabiles viri G. de Pisis, H. Foulani Camere Apostolice notarii.” – Uo. vol. 2, fol. 151r. – Néhány további példa: Uo. vol. 2, fol. 59v, 63r, 67r, 69r; vol. 3, fol. 18r, 19r, 96r; vol. 5, fol. 18v. stb.

56 „Fortini: in Resurreccionis Domini nostri Ihesu Christi; Aquilione: Penthecostes; Ciriacus: Crucis; Blondus: Lucie; Matheus: Cinerum; Petrus: Letare; Cincius, Gerardus et Hugolinus: non possunt vacare.” – Uo. vol. 4, fol. 98v.

22-i általános szentelésre pedig Latino Orsini bíboros kamarás (†1477)⁵⁷ Iohannes de Aquilione jegyzőt rendelte ki.⁵⁸ A jegyzők az általuk készített szentelési listákat aláírassukkal hitelesítették, amint a *Libri formatarum* egyes kötetében mindez nyomon követhető. Az 1471 decemberében sorra kerülő *ordinationes generales* kapcsán például azt olvashatjuk, hogy Aloisius de Campania kamarai nótárius saját kezüleg regisztrálta az egyes ordók felvételét, majd pedig aláírásával hitelesítette a dokumentumot.⁵⁹ Valószínűleg általános gyakorlat lehetett, hogy a szentelést végző püspök szintén igazolta az ordináció tényét. Az első erre vonatkozó adat egy 1454. október 30-án kiállított *formata* másolata alatt olvasható, amikor Radulf, Città di Castello püspöke (1441–1460) szavaltotta az általa Péter fia János számára az első tonzúra feladását.⁶⁰ Esetenként a – valószínűleg az egyéni szenteléseket végző – főpapok úgyszintén dokumentálták az eseményt, amint a következő eset is mutatja. 1468. október 21-én János Città di Castelló-i püspök (1466–1470)⁶¹ a konstanzi egyházmegyéből érkező Lazarus Vol *scolaris*nak feladta az első tonzúrát, majd ezt követően az erről szóló, saját aláírásával ellátott tanúsítványt átadta Gaspare Biondo jegyzőnek, aki ez alapján végezte el az esemény adminisztrálását.⁶² Esetenként pedig a formaták kiállítására is utaltak a kamarai jegyzők.⁶³

A másolati könyvek bejegyzései tartalmazzák a szentelési utasítást kiadó kamarás, a szentelést végző püspök, valamint a jelöltek nevét. Utóbbiak származásuk szerinti egyházmegyéjének nevét, a magasabb ordót felvevők esetében a javadalmuk pontos adatait és a szolgálati helyük *dioecesis*ét egyaránt feltüntették. A szerzeteseknél azonban szinte minden alkalommal csak a rendjüket, illetve esetenként a származásukra utaló országot

57 Tusculumi püspök, 1471 és 1477 között állt a Kamara élén. Hofmann, Walther von: Forschungen zur Geschichte der kurialen Behörden vom Schisma bis zur Reformation I–II. (Bibliothek des Preußischen Historischen Instituts in Rom 12–13) Rom, 1914. II. 88.

58 „ex commissione reverendissimi in Christo patris et domini, Latini miseratione divina episcopi Tusculani cardinalis de Ursinis, domini nostri pape camerarii me Io[hanne] de Aquilione in celebrate dictorum ordinum existente notarii”: ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 6, fol. 52r.

59 „Aloisius de Campania Camere Apostolice notarius de premissis ordinibus registrata manu propria, propria manus subscripsit.”: Uo. vol. 6, 22r. – Campania 1470 és 1500 között működött kamarai jegyzőként, emellett 1493 és 1497 között *sollicitator*ként is kimutatható. Vö. Frenz, Thomas: Repertorium officiorum Romanae curiae. (http://www.phil.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/lehrstuehle/frenz/RORC/littera_A.pdf – utolsó letöltés: 2019. január 22.)

60 „Ego R. episcopus Civitatis Castellii dedi primam tonsuram Iohanni Petro iuxta mandatum xxiiii Novembris mccccliiii.”: ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 3, fol. 92r. – Radulf Ágoston-rendi remete, 1441 és 1460 között a közép-itáliai Città di Castello püspöke. A Kúria hivatalos ordinátoraként hivatkozhat, majd nyolc forintot utaltak ki számára az Apostoli Kamarában. A pápai kápolna sekrestyése (1453–1454). Vö. Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII. Ed. Guilelmus Van Gulik – Conradus Eubel – Patricius Gauchat – Ludovicus Schmitz-Kallenberg – Remigius Ritzler – Priminus Seifrid, Monasterii–Patavii, 1913–1978. II. 130.; ASV Cam. Ap. Introitus et Exitus vol. 414, fol. 50v sköv.; vol. 419, fol. 81r; vol. 424, fol. 62v sköv.; vol. 430, fol. 127v.

61 Giovanni Gianderoni Ágoston-rendi remete, pápai káplán és *penitentiarius minor*, később Città di Castello (1460–1474), majd Massa Maritima (1474–1483) püspöke. Vö. Hierarchia Catholica..., II. 130, 187.

62 „Quod attestatus est idem dominus episcopus per cedulam manu eius propria subscriptis. Gaspar Blondus.”: ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 4, fol. 8r. – Biondóra lásd *Cherubini, Paolo*: L’intensa attività di un notaio di Camera: Gaspare Biondo. In: Dall’Archivio Segreto Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari II. (Collectanea Archivi Vaticani 62) Città del Vaticano, 2007. 25–146.

63 „Expedite fuerunt littere super premissis et signate per supradictam H. Foulani, in eisudem fidem se subscripsit. Et ego Hugolinus Foulani notarius Camere Apostolice predictae in fidem premissorum me hic manu propria subscripsi ita est: H. Foulani.”: Uo. vol. 4, fol. 8r.

jegyezték fel, ám több ízben csak a név előtt álló *fr(ater)* rövidítés jelzi, hogy a reguláris klérus tagja volt az illető.⁶⁴ Ugyancsak dokumentálták a szentelés pontos helyét, az egyes ordók felvételének időpontját is. Az *ordines generalesek* tekintetében VI. Sándor idején történt alapvető változás, ugyanis az általános szentelések rendezésének előjoga a római vikáriushoz került, amelynek következtében a *Libri formatarum* kötetei 1501-től kezdődően ilyen jellegű bejegyzéseket nem tartalmaznak.⁶⁵

A sorozat köteteibe rövidített formában másolták be a kiállított okleveleket, s mindössze egyetlen esetben található meg a teljes formata szövege (lásd a Függelékben). Az 1490. június 5-én kelt oklevelet Kelemen, touli egyházmegyes iskolás számára állították ki Rafael kamarás nevében. Ebben a *camerlengo* igazolta, hogy a pápától előszóban kapott megbízás alapján utasítást adott Péter Pálnak, a Kúriában tartózkodó szentágotai püspököknek,⁶⁶ aki a húsvétot követő kántorböjt szombatján, a római borgóban lévő *Santa Maria Regina Coeli*-templomban ünnepi szentmise keretében feladta Kelemennek a klerikusi karaktert láthatóvá tévő első tonzúrát, majd pedig a további kisebb ordókat.⁶⁷

Természetesen a formátákban a folyamodványokra is utaltak, valamint azok pontos keltezését is feltüntették. Arra is akad példa, hogy a szupplikáció teljes szövegét bemásolták a regiszterbe. 1489. március 14-én például 12 freisingi egyházmegyes klerikus közös kérvényt nyújtott be a *Dataria*ra, amelyben a Kúriában történő *extra tempora* szentelésre kértek és kaptak engedélyt. A másolati könyvben a folyamodvány szövegét követően találjuk a jelöltek szenteléséről kiállított tanúsítványokat.⁶⁸ Esetenként a diszpenzáció tényét is rögzítették a jegyzők, mint például Altmon Farkas győri egyházmegyes klerikusnál.⁶⁹ Az általános szenteléseken az ordók egyes fokozatai szerint különítették el a bejegyzéseket. A formáták szövege mellett a bal oldali lapszélén a jelöltek neve szerepel, továbbá az 1460-as évektől arab számmal arra is utaltak, hogy az illető az egyházi rend hány fokozatát vette fel. A helyreigazításokat ugyancsak a lapszélén jelezték. Az oklevelek esetében a bemásolt szövegtest alatt általában a jegyző nevét is feltüntették.

Az Apostoli Kamara ügyfelei közül összesen 783 a Kárpát-medencéből származó, illetőleg ott javadalmat viselő személy nevét találjuk a *Libri formatarum* köteteiben (2. táblázat). A György bodonyi püspök szentelésére (1498) vonatkozó *formata* másolatát a *Diversa Cameralia* 52. kötete,⁷⁰ míg két illető, Szegedi Tamás moldva(bánya) püspök

64 Pl. Fr. Iohannes de Ungaria OFM (1448), Fr. Philippus de Ungaria OFM de observantia (1451), Fr. Clemens de Septemcastris provincia Ungarie ordinis predicatorum (1488), Fr. Benedictus de Sabaria OFM (1496). ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 3, fol. 27r, 46r; vol. 9, 15r; vol. 11, 135r.

65 1500. március 14-i dátum alatt találjuk az utolsót. ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 12, fol. 69r; *Rehberg, Andreas*: Deutsche Weihekandidaten in Rom am Vorabend der Reformation. In: Kurie und Region. Festschrift Brigide Schwarz zum 65. Geburtstag. Hgg. Flug, Brigitte – Matheus, Michael – Rehberg, Andreas. Stuttgart, 2005. 277–305, itt: 281. és uo. 25. jegyzet.

66 Petrus Paulus Capobianco kánonjogi doktor, a beneventói egyházmegye S. Saraceno-i Mária-egyházának archipresbitere, VIII. Ince pápa kamarása, 1487 és 1505 között Sant' Agata de' Goti püspöke, a vatikáni Szent Péter-bazilika vikáriusa és a pápai kápolna vezetője. Vö. *Hierarchia Catholica*... II. 81, III. 97.

67 ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 10, fol. 3r.

68 Uo. vol. 9, fol. 153v–155r.

69 „qui habere dispensationem super defectu oculi”: Uo. vol. 9, fol. 18r, 22v.

70 ASV Cam. Ap. *Diversa Cameralia* vol. 52, fol. 63r – A győri székeskáptalan prépostja (1492–1502), bodonyi püspök (1498–1502), egri segédpüspök (1498). *Köblös József*: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 12) Bp., 1994., 390 (35. sz.); *C. Tóth Norbert*: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) Győr, 2017. 122.

(1497),⁷¹ valamint Szengyeli Ferenc szengyeli plébános (1518)⁷² esetében a szentelési bizonyítványok maradtak fent.

Mivel félszáz magyar klerikus számára csupán szentelési engedélyt, azaz *dimissoriát* állítottak ki a hivatalban, összesen 736-an vettek részt ténylegesen a Kamara által szervezett kúriai promóciókon.⁷³

2. táblázat

Magyar vonatkozású bejegyzések a *Libri formatarum* kötetekben

Kötet	Első bejegyzés	Utolsó bejegyzés	Személy
1.	1426. III. 23.	1435. IV. 16	32
2.	1436. II. 7.	1446. IX. 24.	57
3.	1447. III. 25.	1455. IV. V.	29
4.	1466. III. 22.	1470. III. 26.	14
5.	nincs magyar adat		
6.	1471. XII. 21.	1475. IV. 11.	13
7.	1481. VI. 24.	1482. IV. 21.	3
8.	1486. V. 20.	1488. IV. 13.	28
9.	1488. IV. 5.	1490. IV. 7.	111
10.	1490. IV. 4.	1492. IV. 21.	30
11.	1492. XI. 25.	1496. XII. 28.	242
12.	1497. I. 15.	1502. I. 30.	132
13.	1502. III. 22.	1520. XI. 10.	24
14.	1521. III. 9.	1523. III. 31.	68
Σ	1426–1523		783

2014 őszén, a *Monumenta Vaticana Slovaciae* sorozat negyedik kötetében tette közzé Vladimír Rábik a *Libri formatarum* köteteknek a mai Szlovákia területére, így az egykori esztergomi és az egri egyházmegyék egy részére, valamint a nyitrai püspökségre vonatkozó bejegyzéseit.⁷⁴ Az impozáns formátumban napvilágot látott kiadvány magától

71 DF 209 059 – Domonkos-rendi szerzetes, teológiai doktor, a tihanyi apátság komendátora (1503–1510), nándorfehérvári püspök (1506–1512). *Harsányi András: A Domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt.* Debrecen, 1938. 328–329.; *C. Tóth N.: Magyarország késő középkori...*, 82–83.

72 DF 257 534 – Valószínűleg azonosítható a hasonló nevű erdélyi kanonokkal (1543–1556), aki a székeskáptalanban a dékáni (1547, 1548, 1553), a szatmári (1543–1545), az ózdi (1548–1553) és a küllői (1554–1556) esperesi, továbbá a helyettes vikáriusi (1548–1553, 1555–1556) teendőket is ellátta. – Az adatokért Hegyi Gézának tartozom köszönettel.

73 A valóságban ennél bizonyosan több magyar klerikust szenteltek a római Kúriában, azonban a forráspusztulás következtében ezt mindössze valószínűsíthetjük. A 16. század elejétől a külföldiek promóciójára felhatalmazást kapó római helynök felügyelete alatt hat magyar klerikus vette fel a kisebb-nagyobb ordókat az 1509–1523 közötti években. – Archivio di Stato di Roma Tribunale del Vicariato vol. 335, fol. 58v, 88v, 129v; Archivio del Vicariato, Ordinazioni Sacerdotali vol. 1, fol. 288v, 389r. – Mindazonáltal az Apostoli Kancellária, majd később a Datária, valamint a Penitenciária hivatalához benyújtott, kifejezetten kúriai promóciókra vonatkozó folyamodványok egyértelműen a magyarok nagyobb számú kúriai szentelésére utalnak.

74 *Rábik, Vladimír* (ed.): *Camera apostolica 1 (Libri formatarum 1425–1524). Ad edendum preparavit,* (*Monumenta Vaticana Slovaciae IV*) Tmavae – Romae, 2014.

értetődően a magyar kutatás számára is releváns, hiszen korábban nem ismert adatokat tartalmaz a késő középkori magyar egyházzal kapcsolatban. A latin–szlovák bilingvis bevezető tanulmányban az ordinációk történeti fejlődésének vázlatát, majd pedig a regisztersorozatra vonatkozó legfontosabb információkat olvashatjuk, anélkül azonban, hogy a forrásokban szereplő adatok tartalmi elemzésére kísérletet tett volna a szerző.⁷⁵ Így sajnos az sem derül ki a bevezető tanulmányból, hogy az *in extenso* közzétett 398 dokumentumban összesen hány klerikus szerepel. Az egyes bejegyzések rövid kivonatai, valamint a filológiai és a tartalmi jegyzetapparátus egyaránt latin nyelvű, amely a nemzetközi hozzáférést biztosítja. A kiadást végző nagyszombati professzor igyekezett ugyan a forrásokban feltűnő településneveket azonosítani, ám ez irányú törekvéseit számos ellentmondás, sőt sajnos esetenként megfigyelhető tendenciozítás árnyékolja be. Ez utóbbit a következő néhány példával szeretném illusztrálni.

Az 1495. április 4-én sorra kerülő általános szentelés során több magyar is felvette a kisebb-nagyobb egyházi rendeket, köztük Laskói Péter is.⁷⁶ Rábik a települést a mai Szlovákia területén található Zemplén megyei Lask (*Laskovce*) faluval azonosította, amely a középkori egri egyházmegye területén feküdt. A szlovák kolléga kiadványában mindössze egy bejegyzést találunk Péterrel kapcsolatban, jelesül a négy kisebb rend felvételéről.⁷⁷ A szövegben a következő szerepel: *Petrus de Lascho prefatus*, amely a kamarai jegyzők gyakorlata alapján egyértelműen arra utal, hogy az illető neve már az ominózus rész előtt is szerepel a kötetben. Nyilvánvalóan elkerülte Rábik figyelmét egy korábbi bejegyzés, amely igazolja, miszerint Laskói Péter pécsi egyházmegyes *scolaris* felvette az első tonzúrát,⁷⁸ valamint annak a formatának a másolata is, amelyben az említett pécsi egyházmegyes klerikus alszerpappá, diakónussá, majd áldozópappá szentelését igazolta a kamarás.⁷⁹ Az említett bejegyzések alapján kétségtelen, hogy Péter származási helyeként az egykori Baranya megyében lévő Laskó (ma *Lug* Horvátországban) mezővárost határozhatjuk meg.⁸⁰ Hasonló eljárást követett a szintén baranyai eredetű Kopácsi Mihály esetében,⁸¹ akit az Ung megyei Nagykaposról (*Vel'ké Kapušany*) származtatott.⁸²

Brassói Péter fia Mátyás esztergomi egyházmegyes káplán esetében Rábik a kifogástalanul olvasható *de Corona* helyett a *de Toronc* névalakot adta meg.⁸³ A legnagyobb probléma mindezzel az, hogy ennek következtében az erdélyi Szászföldön fekvő Brassó (ma *Braşov* Romániában)⁸⁴ helyett egy, a mai Szlovákia területén, az említett erdélyi

75 A bevezető olasz nyelvű változata: *Rábik, Vladimír*: La ordinazioni dei chierici provenienti dal territorio della Slovacchia odierna nella Curia Romana nel Medioevo (1425–1524). *Slovak Studies* 36 (2015) 52–70.

76 ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 11, fol. 96v, 99r.

77 *Rábik, V.*: Camera..., 199. sz. (172–173).

78 ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 11, fol. 99r.

79 Uo. fol. 96v.

80 Az egykori Baranya vármegye területén, a Drávaközben fekvő település a szekszárdi apátság tulajdonában volt. Vö. *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I–V. Bp., 1890–1913. II. 463.

81 ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 11, fol. 96r, 99r. – Kopács (ma *Kopačevo* Horvátországban) település az egykori Baranya vármegye területén, a Drávaszögben. Vö. *Csánki D.*: Magyarország történelmi..., II. 498.

82 *Rábik, V.*: Camera, 200. sz. (173).

83 ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. 11, fol. 129v. Vö. *Rábik, V.*: Camera, 256. sz. (196).

84 A *civitas* latin névalakja: *Corona*. Az esztergomi érsekség joghatósága alatt álló, a Királyföldön fekvő település a középkori Erdély jelentős városai közé tartozott. A 15. század első negyedére gótikus stílusban felépült ún. Fekete-templom a korabeli Magyar Királyság legnagyobb városi plébániatemploma volt.

szász várostól több száz kilométer távolságra található *Trnovec* településről származtatta a klerikust. Szolgálati helye kapcsán is hasonló módon járt el, ugyanis azonosítása szerint Mátyás a Sáros megyei Tarkón látott el kápláni teendőket, holott a forrásban olvasható *Tarlw* névalak sokkal inkább a *Tartlau* rontott alakjának feleltethető meg, amely Prázmár (ma *Prejmer* Romániában) település német névváltozata.⁸⁵ Mindezt egyébként a Brassó és Prázmár, azaz Mátyásnak a származási és a szolgálati helye között húzódo, mindössze 15 km távolság is alátámasztja.

A szlovák kiadványban a települések lokalizálása terén tetten érhető további (szándékolt) pontatlanságok hosszas felsorolása nem lehet e tanulmány feladata, s ennek keretei között nincs is rá mód.⁸⁶ Rövid áttekintésem végére érve arra kívánom ismételtten felhívni a figyelmet, hogy a magyar kutatás által a legutóbbi időkgig tulajdonképpen még „fel nem fedezett”⁸⁷ *Libri formatarum* sorozat kötetiben számos lehetőség rejlik, amelyek kiaknázása révén a késő középkori magyar egyház történetének kevésbé ismert szegmenseit újabb mozaikkockákkal egészíthetjük ki.

FÜGGELÉK

Róma, 1490. június 5.

Rafael kamarás igazolja, hogy Kelemen, touli egyházmegyes scholaris a borgóban lévő Mária az ég királynője-templomban ünnepi szentmise keretében Péter Páltól, a Kúriában tartózkodó szentágotai püspöktől felvette az első tonzúrát és a négy kisebb rendet.

(ASV Cam. Ap. Libr. format. vol. . 10, fol. 3r.)

Universis presentis litteras inspecturis. Raphael miseratione divina sancti Georgii ad Velumaureum sacrosancte Romane ecclesie diaconus cardinalis, domini pape camerarius, salutem in Domino. Univeristati vestre notum facimus per presentes, quod reverendus in Christo pater dominus Petruspaulus episcopus Sancteagathe in Romana Curia residens, de mandato sanctissimi domini nostri pape super hoc vive vocis oraculo nobis facto et auctoritate nostri camerarius officii, die sabbati quatuor temporum, qua cantatur in ecclesie Dei ‘Caritas Dei’ etc., que fuit die quinta presentis mensis Iunii, in ecclesia beate Marie de Regina celi, sita in Burgo sancti Petri Alme Urbis, ordines celebrans generales, dilecto nostro Clementi Desiderii Regine de Pagnizo, scholaris Tullensis diocesis cupienti militie clericali adscribi capillos sui capitibus propriis manibus

Engel Pál: Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről, CD-ROM, térinformatika szerk. Kollányi László – Sallay Ágnes. Budapest, 2001. 1SZF20; *Fabini, Hermann:* Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen, I–III. Hermannstadt, 2002³. I. 254. sz. (412–414).

85 A település lokalizálására lásd *Engel P.:* Magyarország a középkor végén, 8SZF20.

86 Ennek további részleteit a magyar klerikusszentelésekről készülő összefoglaló munkámban fejtem ki.

87 Jóllehet e széria magyar vonatkozású adatainak egy része néhány évtizede a hazai szakemberek számára mikrofilmen is hozzáférhető Budapesten, amint említettem, a hazai medievisták közül – ismereteim szerint – korábban csupán Kölblös József hasznosította e forráscsoport néhány adatát a késő középkori magyar egyházi középírtégről készített értékelése során, az említett filmfelvételek segítségével. A témából adódóan azonban a kúriai szentelés jelenségére nem reflektált, s pusztán Kutasi Tamás győri kanonok élettrajzába építette be a római promócióra vonatkozó információkat. Megjegyzendő azonban, hogy rosszul értelmezte a forrást, ugyanis nem az egyházi rend egyes fokozatainak felvételéről, hanem az arra vonatkozó kérvényekről írt. Vö. *Köblös J.:* Az egyházi középírtég... , 403. 3. jegyzet.

incidens primam contulit tonsuram clericalem eum que clericali caractere insignivit primo, et postmodum incontinenter ipsum Clementem ad acolitatus aliosque minoris ordines infra missarum sollempnia rite promovit et sollempniter ordinavit iuxta formam et etc. In quorum etc. Datum Rome apud Sanctumpetrum in Camera Apostolica anno a Nativitatis Domini MCCCCLXXXX^{mo}, dicta die quinta prefata mensis Iunii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Innocentii divina providentia pape VIII anno sexto.

A. de Campania

LABORATOR ASSIDUUS

A 70 éves Zombori István köszöntése

Szerkesztette:
SOMORJAI ÁDÁM OSB
SOMORJAI GABI

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár

Budapest, 2019

© Szerkesztők, szerzők

Felelős kiadó:

Molnár Antal igazgató, MTA BTK TTI és
Szabó Csaba főigazgató, MNL

A kötet megjelenését támogatták:

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet
Szegedi Tudományegyetem, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
Devotio Hungarorum Alapítvány, Szeged
Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Vasvár
Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület

Várszegi Asztrik, Tempfli Imre, Tóth Tamás, Vajda Tamás, Molnár Imre, Balogh
Margit, Szilágyi Csaba, Németh László Imre, Zinner Tibor, Monok István, Horváth
István, Mirák Katalin, Bandi István, Csorba László, Lakatos Andor, Mózessy Gergely,
Őze Sándor, Gianone András

A személynévmutató Keresztes András munkája

A címlapon

a Szeged-Alsóvárosi Havi Boldogasszony templom és kegykép részlete
az 1948-as Mária-napok plakátjáról

ISBN 978-963-416-165-3

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt., Szeged
Nyomdai munkák:
EFO nyomda

TARTALOM

Várszegi Asztrik

Zombori István 70. születésnapjára. Ajánlás és köszöntés 9

Szeged-Alsóvárostól Rómáig, a középkori lovagrendektől a huszadik századi egyháztörténetig. Beszélgetés Zombori Istvánnal életútjáról és történelmi pályájáról 11

CIRCA CIVITATEM SZEGED

Janzsó Károly

Adalékok a Szent Imre emlékévé szegedi eseményeihez 27

Gianone András

Glattfelder Gyula az országos katolikus nagygyűléseken. 41

Szabó Csaba

A Szegedi Szabadtéri Játékok újraindítása 1959-ben 49

THEORIA

Rosdy Pál

Egyháztörténetírás és köztörténet 61

Balogh Margit – Fejérdy András

Szabadgondolkodás, ateizmus és szekularizáció a 20. századi Magyarországon . . . 65

EPISCOPI

Tóth Tamás

Althann Mihály Frigyes váci püspöki kinevezése. 93

Bárány Zsófia

Lonovics József püspöki kinevezése: jutalmazás vagy fegyelmezés? 101

Beke Margit

A magyar püspöki kar az 1848–49-es forradalom és szabadságharc sodrásában . . . 111

SPIRITUALITAS FRANCISCANA, IDENTITAS COMMUNITARIA

Szelestei N. László

„Máriának oltalma bátorságos hely”. Példázat ferences prédikációkban 123

Barna Gábor

Közösségi identitásteremtés. A „Megszálló levél”: a Kunszentmárton
18. századi újratelepítéséről szóló elbeszélés és utóélete 129

SAECULI XI–XVIII

Lakatos Andor

Kalocsa kora középkori „erőteréről”, egy 18. századi térkép kapcsán 141

Fedeles Tamás

A magyar medievisztika egy kevésbé ismert forrása. A *Libri formatarum* és
bejegyzései 149

Szilágyi Csaba

A római Collegium Hungaricum alapításának előzményei. 167

Monok István

A reformáció és a könyvek – kiadói és szellemi központok 179

Őze Sándor

A reformáció megjelenése és a délszláv bevándorlás kapcsolata
a Maros–Tisza–Körös között 187

Molnár Antal

Az esztergomi érsek budai helynökségének története (1676–1679). 197

Horváth István

Az egri szeminárium éttrendje a 18. században 207

Varga Kálmán

A galántai neogótikus kastély 215

1864–1945

- Csorba László*
Magyar zsidók, zsidó magyarok – 1864-ben 219
- Zágorhidi Czigány Balázs*
Szabó Szádok visszaemlékezése a Szent Domonkos Rend Birodalmi
Rendtartományának reformjáról (1857–1905) 237
- Vajda Tamás*
Az egyetemi ifjúság pasztorációja Glattfelder Gyula budapesti munkásságában
(1899–1911) 251
- Klestenitz Tibor*
Katolikus és protestáns sajtótörekvések Magyarországon: hasonlóságok és
különbségek, 1890–1918. 263
- Tengely Adrienn*
Egy elfeledett egyházpolitikus. Persián Ádám, a katolikus ügyek
kormánybiztosa (1918–1919) 271
- Mózessy Gergely*
Egy püspök, mint a múltra építő városi modernizáció programadója. 285

MODERNITAS

- Zinner Tibor*
Célkeresztben az egyházak és tömegeik az „orosz felszabadító megszállás”
idején. 293
- Cúthné Gyóni Eszter*
A zirci ciszterciek oktató-nevelő munkája a második világháború után. 307
- Miklós Péter*
Az egyházi iskolák államosítása és a szerzetesrendek feloszlata
Hódmezővásárhelyen (1948–1950). 317
- Kovács Kálmán Árpád*
Békefi Benő állambiztonsági jelentéseinek idő- és tartalommeghatározási
problémái 327
- Nagy Mihály Zoltán*
A vallásgyakorlás korlátozása az 1950-es évek végén Romániában
a levéltári források tükrében 339

Bandi István

Ostromlott vár. Fejezetek a Burg Kastl-i magyar gimnázium történetéhez
az állambiztonsági források tükrében 349

Mirák Katalin

Ordass Lajos evangélikus püspök és az Állami Egyházügyi Hivatal találkozásai
(1956. június–szeptember) 355

Wirthné Diera Bernadett

Szemben az árral. A Mária Légió útja Magyarországra 367

Molnár Imre

„Semmit, abszolút semmit sem lehet tenni ebben a rendszerben...”
A családtagok Esterházy János kiszabadulása érdekében tett hazai
és külföldi erőfeszítései. 373

Adriányi Gábor

A tíz jelenkori egyházmegyei zsinat Magyarországon 1994–1999. Áttekintés . . . 383

Németh László Imre

A római magyar katolikus közösség története. 1998–2011. 395

Somorjai Ádám OSB

König és Mindszenty bíboros kapcsolattartásának kutatástörténetéhez.
Mindszenty bíboros ismeretlen gratuláló levele König bíboroshoz 415

Tempfli Imre

Börtönvilág a kommunista Romániában. Katolikus papok visszaemlékezései . . . 427

Zombori István válogatott bibliográfiája. 1975–2018. 439

Névmutató. 447

A kötet szerzői. 459